

Carles Miralles: una llengua de cultura, una cultura de la llengua

*Que la ciutat el seu melamargós encís
a les Muses permeti d'ensenyar-me a ben dir
en la llengua que li és pariona, com ella
ho és a tot el domini en què es parla i estima,
l'àmbit divers i ric que es manifesta únic.*

Em fa la impressió que en aquest acte d'homenatge jo hauria d'estar assegut entre els qui sou a la platea i no entre els membres de la mesa. És una qüestió de competència, d'oportunitat i de pertinència. L'única explicació que sigui a l'estrada és l'embolcallament de què, amb premeditació, vaig ser objecte per les organitzadores en el llindar de la sala on tot just havíem acabat una reunió de la Secció Filològica. Sortint de la foscor el sol m'enlluernava, no podia veure-hi clar. Ara, no podia negar tampoc que coneixia en Carles, que l'havia tractat continuadament en un determinat context institucional i que ens hi havíem tractat en rols distints. Estratègiques connivències i amicals desacords inclosos. Després d'uns moments d'hesitació vaig rebutjar la idea de parlar-ne com a «home de l'Institut», almenys monogràficament, i vaig balbotejar «puc parlar del seu model de llengua...», tot pensant que, essent segurament un afer diàfan, seria també una tasca fàcil. De seguida vaig obtenir l'adhesió d'Aglaope i Pisinoe, sirenes de bella veu i persuasiva.

Després van venir les presses, gens mitològiques, per lliurar un títol, no m'hi van deixar pensar pas gaire i quan els el vaig donar no havia assajat encara què en podia dir, precisament d'aquell enunciat. Però em voltava una idea boirosa a propòsit d'una certa concepció i actitud de Carles Miralles envers la llengua literària i la reivindicació de l'indissoluble nexa entre la llengua, la cultura i, per damunt de tot, la literatura —més enllà, fins i tot, de la filologia. Una idea boirosa de què podria dir d'allò que se m'adverava, tanmateix, una seva convicció profunda. Una convicció que necessàriament havia de tenir conseqüències en la seva aportació a l'obra de codificació i elaboració del català que Fabra anomenà *literari* i Riba la *llengua comuna*.

Carles Miralles fou filòleg, hel·lenista, professor universitari, escriptor. No sé si foren aquestes condicions que el menaren a una determinada concepció humanística de la llengua o si una concepció prèviament assumida el féu interessar per la filologia i la resta de l'enumeració. Perquè per dessoria o rere aquelles certes de fet i aquesta incertesa retòrica hi havia el lector. Al lector àvid de lletra i a l'interpret de símbols, s'hi afegí l'estudiós de l'escriptura, entesa com a procés creatiu i com a resultat, com a text. L'objectiu és comprendre, endinsar-se i aprofundir en autors de l'antigor o d'avui i aprendre'n —i la comprensió sempre amaga un toc d'empatia, d'enamorament fins i tot.

Janus literari, l'estudiós i el lector Carles Miralles mantingué alhora una mirada enrere, vers els clàssics, i una mirada endavant vers el present i la seva projecció cap a espais i temps més feliços, justos i lliures. Carles Riba, tan sublim i absolut, i Salvador Espriu, més ran de terra, li foren referents. De tots ells, arcaics i moderns, en pouà un cert sentit de la llengua. Per a Miralles, es tractava no solament de bastir un llenguatge capaç de subvenir a les necessitats expressives de la vida moderna, una llengua de cultura, sinó del «perfeccionament de l'expressió, de la capacitat del català de dir elegantment i amb propietat tot, des del més quotidià fins al més subtil o científic», de «la capacitat de l'expressió de ser bella, de tenir valor estètic». Elegància, propietat, abast de l'experiència i bellesa. I no ens parla de poesia, no encara. Ens parla del català.

Ens parla d'una cultura de la llengua: com cal cisellar una parla —matèria primera—, polir-la, eixamplar-la, embellir-la amb vista al seu ús, fins i tot quotidià. No és pas estrany que sovint el límit entre concepció de la llengua i concepció de la poesia sigui ben tènue. Ben entès, no és que vulgui igualar la paraula ordinària i la paraula poètica —cap poètica no ho vol. Ben al contrari, per a ell, la poesia transforma la realitat en la mesura que crea espais on «cada mot pot ser entès, per ell mateix, més enllà de l'ús de cada dia».

«Per la paraula tot havia arribat a ser i tot era» —arrenca el discurs patriòtic que Miralles llegí per la Diada de 2013 a l'IEC, «Virtut de la paraula, virtut de la poesia».

En el principi la paraula original era Déu i era la de Déu. La paraula en abstracte. En canvi, «cada paraula, un cop és en concret, juntament amb allò que designa, és humana» —assevera l'autor. «En el temps dels humans i no en el principi». I clou l'argument: «Que l'home és la paraula. Aquí, en el temps dels humans».

Els versos amb què he encapçalat el meu parlament pertanyen al primer poema de *La ciutat dels plàtans* i en són l'inici. Talment un Homer urbanita, després d'haver sol·licitat la intermediació de la Ciutat, el poeta invoca i s'encomana a les Muses a fi que n'apregui el *ben dir*. Així mateix, en aquests versos primers ens parla inevitablement de la unitat de la llengua —«la llengua comuna» de Riba— i de la seva diversitat. Contra corrent, no és la variació inherent a la llengua i al par-

lar de la gent allò empíricament manifest, sinó la unitat en tota l'àrea lingüística on es parla i estima: «l'àmbit divers i ric que es manifesta únic». Aquesta unitat també forma part de la cultura de la llengua, del *ben dir*.

El 2013 l'IEC va promoure una sèrie de seminaris amb el títol general de *Qüestions d'estat. Reflexions per al país del futur*. Carles Miralles fou ponent del seminari de cultura i Lluïsa Julià en fou coordinadora. En el «Resum de les línies de debat, propostes i conclusions», a propòsit de quin estatus volem per a la llengua catalana, hom es demana: «una llengua de cultura?, una llengua de mercat?, o sols una llengua instrumental? I encara: es vol separar la llengua de la cultura? Els subjectes culturals no són lingüístics en aquest moment?». No puc garantir que aquestes preguntes fossin llançades per ell, ja que el document és fruit d'un debat col·lectiu, però és versemblant que ho fossin. Com podria ser-ho aquest enunciat: «Sols la literatura té un lligam inseparable amb la llengua».

A l'IEC Carles Miralles elaborà, entre altres, textos d'homenatge o semblances d'antics membres de l'IEC, les quals responien a una iniciativa del president Castellet a fi que els membres joves guanyessin memòria de membres antics. Ell s'hi implicà i mai no defugí l'encàrrec. No eren mers escrits de circumstàncies; demanaven una certa recerca, una selecció i un endreçament de les dades, i una presentació llegidora. M'he valgut en part d'aquests escrits per contrastar fins a quin punt autors tan diversos podrien fer trontollar en algun cas la preeminència del ben dir tot just esbossada: Maragall, Nicolau d'Olwer, Ruyra, Segalà i, entre els homenatges, Maria Àngels Anglada i Jordi Sarsanedas. Els textos sobre Riba, Espriu o Salvat-Papasseit responen a un altre circuit —però els seus conceptes necessàriament traspuen en aquells primers o s'hi fan antagònics.

En ocasions fa de mal distingir la veu del glosador i la veu de l'autor glosat, atès que aquell es fa seves les paraules d'aquest: tota tria de mots i d'idees es fa en funció d'una significació objectiva o d'un reconeixement subjectiu, del que reconeixem com a nostre en textos d'altri. El «plaer de la citació», però, l'acompanya l'ofici de la paràfrasi i la interpretació. Era fàcil assumir i explicar la visió de la llengua i de la poesia de Maria Àngels Anglada, amb qui d'altra banda compartia formació acadèmica. Així, quan Miralles escriu

[...] sota cada rosella, sang i mot, hi ha la terra —no tota la terra ni una terra indefinida sinó la nostra— i en el fons, sempre, irrenunciament, la llengua i la cultura, i les llengües i cultures que són el fonament de les nostres, que les fan com són. Condició de la diferència d'un poble és no solament la consciència i l'amor d'aquesta diferència, sinó que mení naturalment a la universalitat i que llevi fruits de solidaritat.

ens adonem de l'indissoluble vincle amb què concep llengua i cultura i ja hi endevinem la lleu tirada poètica. De primer, però, ens adonem com aquesta llengua-i-

cultura no és reclosa en una torre d'ivori, sinó que ha arrelat en una terra, en un país, en un paisatge, no pas qualsevol: aquella que tenim sota els peus i aquell que ens envolta. Potser l'al·lusió a «les llengües i cultures que són el fonament de les nostres, que les fan com són» vol ser una evocació de les llengües i cultures clàssiques que han afaïçonat les nostres; en qualsevol cas, però, les transcendeix. Allò que no solament singularitza aquesta nostra llengua-i-cultura, sinó que la *fa* en un sentit estricte, és la diversitat de llengües i de cultures i la capacitat de reconèixer-nos-hi. Som nosaltres perquè per a algú som uns altres, i és la nostra llengua perquè per a algú n'és una altra i no la seva. Aquesta relació dialèctica ens fa part d'un tot i és des d'aquest fet diferencial i local enmig de molts altres de semblants que assolim la universalitat i, per això mateix, d'aquesta relació cal esperar-ne solidaritat.

Com evocava Miralles a propòsit del paniberisme de Maragall en la seva correspondència amb Unamuno i del seu replegament posterior, «la gent és diferent i parlen diferent: senyal que també tenen diferent l'ànima: “Y así tienen el alma como tienen la voz...”», li escriu el català i continua esplaïant-se sobre el paisatge en què batega aquella ànima —«el lloc on conflueixen l'amor a la llengua i la fidelitat a la terra», escriurà Miralles a propòsit de Ruyra.

Ruyra: aquesta semblança havia de posar a prova la concepció de la llengua que es descabdella en els escrits de Miralles. Ruyra era, sens dubte, un autor de referència en l'obra fabriana de codificació del català —ho era encara, em consta, per a Joan Coromines. Però la llengua de Ruyra no era la llengua urbana, estilitzada i selecta d'un Carner, no responia en origen als patrons establerts.

De sobte, com si en fos l'excepció, un fet accidental, Miralles reconeix que «hi ha, ben cert, la llengua com és parlada. I cal sempre estar-hi atents» —potser una concessió al capdavall. Certament, Ruyra escriu sabent-se «ric de lèxic popular i d'agre catalanesc». «Fins aquí la parla» —escriu Miralles—, «la llengua viva que és el material necessari per a l'escriptura». I fa Ruyra conscient que «si aquest material ha d'esdevenir text, literatura, cal treballar-lo: estilitzar, sistematitzar, trobar matisos, com la llengua s'hi realitza literàriament». El parlar local i espontani escau al programa d'elaboració de la llengua literària —la llengua per antonomàsia— en la mesura que n'és deglutit.

«Però és l'escriptura que fa els mots concrets i expressius» —ens diu. Avancem una noció central en la concepció de la llengua literària del Carles Miralles filòleg i teòric de la literatura: la importància donada al procés de l'escriptura i al text que en resulta, el relleu de les maneres de dir per damunt dels objectes a descriure o els fets a narrar. «No és que l'argument no sigui important. Però són més importants les paraules que el van presentant i conduint [...]».

Una de les semblances més interessants quant al tema que ens ocupa és la dedicada a Nicolau d'Olwer —no pas un poeta, no pas un gramàtic. Però sí un filò-

leg, un divulgador i un polític, entre altres coses. Nicolau li permet abordar tres qüestions, en part diferents, en part entreteixides: la voluntat d'estil, altra vegada, i el domini de registres distints; la confrontació entre passat i present a què aboca la lectura dels clàssics i el seu paper en la formació dels nostres contemporanis; i, en fi, els principis patriòtics i democràtics del pensament de Nicolau i, com un reflex, del de Miralles mateix.

Miralles assenyala l'esforç de Nicolau per depurar la llengua i dotar-la d'estil, adequant-la al motlle dels clàssics, tal com havien fet els humanistes. De la seva obra més divulgadora alhora que creativa i de la seva obra com a estudiós, que abraça matèries diverses, «en resultaren» —diu Miralles— «dues modalitats expressives, dos registres: d'una banda, una prosa d'evocació, creativa, amb moments d'exposició històrica però sempre dominada per una voluntat d'escriptura, literària; d'altra banda, una prosa més austera i precisa».

Els clàssics són font d'aprenentatge i guia per a la interpretació del passat i l'actuació en el present —amb una reserva, segons Miralles: «no, però, per considerar els clàssics com a models perennes a seguir sinó per pensar-los en funció d'una finalitat, d'un propòsit on convergissin la intel·ligència i el sentiment, l'estudi i l'experiència» —al capdavant, doncs, un compromís que Miralles no defuig. En un altre context afirma: «Els clàssics no són ni una filosofia ni una religió. Perquè toquen el fonament de la realitat, el que ens és comú com a homes». I d'aquesta comunitat se'n segueix la solidaritat ja referida. I encara: «Els clàssics són així una mena de referent laic perquè en ells, llegint-los sabent que no són nosaltres però que nosaltres som com ells [...]», ens menen als principis d'una «moral unànime» que ens indueix a valors com ara la llibertat. I la defineix amb una seva significativa afirmació: «La llibertat de cada home significa la seva dignitat i n'és condició; tal com la llibertat col·lectiva implica la sobirania i n'és igualment condició». Afirmació que, vigent tothora, avui és singularment oportuna.

En comentar el poema «Cançó del temps de pas», de Jordi Sarsanedas, Miralles en destaca el títol, no solament pel joc poètic —la inversió sintàctica del *topos* del «pas del temps»—, sinó perquè per a ell el terme *cançó* remet «a espontaneïtat, a joc i netedat, a parla tradicional, a fets i gent de cada dia, a Barcelona i a Salvat-Papasseit». El poema és farcit d'al·lusions a cançons tradicionals i manleva versos d'autors moderns. Ara, aquesta «espontaneïtat», aquesta «parla tradicional», novament, ha de sotmetre's a elaboració literària: un joc variat de recursos poètics il·lumina «el caràcter de creació de la realitat que vol que tingui la seva llengua de poeta». Aquesta afirmació conté un aspecte essencial de la concepció que Miralles es fa, no ja de la llengua literària, sinó de la poesia en ella mateixa.

Heure-se-les amb Maragall no devia ser fàcil. Vagi per endavant l'interès filològic i textual amb què Miralles aborda el personatge, seguint en això l'aproxima-

ció que hi féu Eduard Valentí. Això implica destriar el «mite» que esdevingué Maragall per a la societat del seu temps i encara més ençà de l'obra escrita, dels seus textos. I concentrar-se, òbviament, en aquests. Calia, doncs, aplicar-hi una aproximació filològica i una anàlisi textual, de les quals deriva el que Riba qualificà com el seu «idioma» —«val a dir», interpreta Miralles, «la llengua pròpia que tot poeta ha de construir-se dins de la llengua que comparteix amb els altres que la parlen i hi viuen».

I remarca: «Des del punt de vista literari, la llengua normalitzada, que els noucentistes portaren a un singular, espectacular acompliment literari, els mantenia a distància de l'«idioma», en termes de Riba altre cop, de Maragall».

La divergència és evident. I l'opció implícita de Miralles davant la disjuntiva, també. Tanmateix, continua i argüeix: «Allò que lògicament preval, en literatura, són els textos, però globalment l'escriptura de Maragall s'advera a cada anàlisi més clarificadora de la seva època, històricament, i, alhora, dels seus temes: més important en termes absoluts».

I defensa que els articles polítics de l'autor «són escrits des d'una òptica di-guem-ne contemplativa», és a dir, «que vénen de la seva poesia».

Això em porta d'una manera natural a parlar de la idea que Miralles es feia de la poesia. Ve a tomb aquí a propòsit d'aquesta «òptica contemplativa». Tot comentant l'elegia iv de Carles Riba, afirma que «el poeta és el contemplador, i allò que determina la relació entre l'ésser humà i la naturalesa és el punt de vista d'aquest contemplador» —cert que parla en termes específics, d'un determinat poeta i d'un determinat poema, però aquella «òptica contemplativa» ens permet entendre que l'enunciat té pretensió d'universal.

En un cert sentit, doncs, per a Miralles la poesia és exactament una doble relació: la relació que és tota experiència i la contemplativa bella transmutació ideal i verbal de l'experiència. I aquesta transmutació implica encara una altra relació: aquella que es dona entre el llenguatge quotidià i el llenguatge poètic, el qual no és sinó la força de la paraula en boca del poeta; la força «de la paraula dels homes que el poema sap treure a la llum, fer que llampegui, divinament, un instant».

Quan extreu dels versos de la vii elegia l'afirmació que «entre nosaltres, humans, els mots són només per a entendre'ns i no per a entendre'ls», no la considera concloent; ja que, malgrat tot, per a ell «restituir als mots el sentit, mirar d'entendre'ls i de fer-los entendre, és la tasca desesperada del poeta, el lligam entre poesia i bellesa, per damunt de la realitat; per mirar de crear una altra realitat, la del poema». Paradoxalment, en aquest esforç de comprensió, ens cal abans el poeta que el filòleg —bé que sense oblidar que el filòleg és l'amant dels mots, de la llengua total.

Al capdavant de la poesia no solament desclou el sentit dels mots, sinó que és «una manera de pensar, d'expressar el real; d'expressar una veritat que hi ha en el real,

en les persones, en els fets, en les coses». Si la poesia ha rebut el seu llenguatge del mite, un vers o un enunciat poètic no és cert ni és fals, talment com una pregunta, una injunció, una interpel·lació no són certes ni són falses. Literalment parlant, no literàriament. El vers i el context poètic al·ludeixen, evocuen, creen «una veritat que hi ha en el real», més enllà de les paraules.

Precisament, en un assaig sobre mite i poesia, Miralles contraposa el llenguatge de la raó, la ciència, al llenguatge de la poesia, el mite, i enyora el temps en què «la saviesa feia de pont entre raó i poesia».

En una reflexió mig de filòleg mig de poeta, ens assabenta que, genèticament parlant, allò primer és «la coexistència de natura i cultura, de la qual neix el ritme, la música». Com a bon coneixedor d'Homer, no pot passar per alt que a l'origen de la poesia hi ha la memòria i la voluntat de fer-la perdurable en el record: la recitació de fragments dels poemes homèrics era fruit de la memòria, alhora que creava memòria col·lectiva, l'establia i la investia d'autoritat. Subjectar el llenguatge a mesura n'era l'instrument. Ara, valent-se d'una bella imatge de Maria Àngels Anglada, clou: «Sense l'escriptura, però, que fixa el record, la memòria no fóra sinó una mena d'“antiga melodia de la qual gairebé es confonen les notes”». L'escriptura, sempre l'escriptura, sigui l'emergència de la fixació del llenguatge verbal mitjançant signes materials sigui l'emergència d'un «idioma propi», de l'estil, en els homes de lletra que llegeix i estudia.

I, per acabar, una acotació sobre un aspecte recurrent de les seves anàlisis filològiques i textuals i al capdavant de la seva manera de llegir els textos. Seguint Gérard Genette, l'expressa amb el terme *hipotext*, entès com una relació entre textos en què el nou emula, amplifica, transforma o al·ludeix al vell. Un cas palès i poc subjecte a discussió és la referència al *Faust* de Goethe a l'hora d'il·luminar *Nausica* de Maragall i també la referència a *Nausica* a l'hora d'il·luminar l'*Odissea* de Carles Riba. En altres ocasions el lector filòleg s'excedeix un punt: en el comentari a l'elegia iv esmentat, Miralles hi veu hipotexts platònics —evidents— i de Cal·límac —versemblants—, però també de Thomas Mann, de Gabriel Alomar, del parnassianisme. Evidentment, l'autor no pretén establir relacions genètiques o altres dependències, sinó suggeriments sobtats: «una altra referència se m'impesa», escriu, i ho deixa anar, com qui ofereix una tria al lector, com si fossin gammes de la seva paleta críticoliterària. «Estic disposat a reconèixer que la comparació entre Mann i Riba no era forçosament necessària» —escriu, com qui demana una disculpa. Tot això m'ha fet pensar si no hi ha uns hipotexts relativament objectius, mostrables si no demostrables per l'anàlisi historicofilològica i textual, i unes relacions hipotextuals que es fa el lector en el procés d'una lectura, però que s'escolen de mans filològiques. En canvi, justificables amb criteris convinguts dins la disciplina o no, ens il·lustren d'una lectura desperta i amb un bagatge a l'esquena del crític lector. Potser per això algú ha dit que en Carles Mira-

lles ensenyava a llegir els textos i que «llegir és comparar lectures». Com en una composició anul·lar —*Ringkomposition*—, al final hem arribat a l'inici: l'àvid lector per dessota la vocació filològica, per dessota la concepció de la llengua, per dessota la seva poesia.

JOAN A. ARGENTER
Secció Filològica